

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ежова О. Н. *Формирование у педагогов адаптивных coping-стратегий поведения как условие сохранения и поддержания их психического здоровья: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ежова Олеся Николаевна. – Самара, 2003. – 180 с.*
2. Змановская Е. В. *Девиантология (Психология отклоняющегося поведения). / Змановская Е. В. – М.: Академия, 2003. – 288 с.*

УДК 37(063)

Лясковська І.Л.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КРИЗИ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ

В статті розглядається поняття життєвого кризису і рівні глибини його проживання. Також освітаються результати дослідження, проведені серед осіб середнього віку на предмет глибини переживання кризису середнього віку.

Проблема психологічної кризи є дуже актуальною для сучасної науки. Значні зміни в сучасному суспільстві, що відбуваються внаслідок його трансформації, викликають труднощі в адаптації особистості до нових умов існування і діяльності. Це в свою чергу може негативно впливати на внутрішню рівновагу, гармонію, фізичне і психічне здоров'я людини, що може призвести до виникнення психологічних криз в житті особистості. Життєвою кризою ми називаємо такий психологічний стан особистості, при якому загострюються соціально-психологічні протиріччя її буття та переживається пік оновлення її внутрішнього світу [1].

Проблему життєвої кризи особистості вивчали такі психологи, як Л.І. Анциферова, Р.А. Ахмеров, Ф.Ю. Василюк, Л.С. Виготський, П.П. Горностай, Е.А. Донченко, Д.Б. Ельконін, Е. Еріксон, О.М. Леонтьєв, І.П. Маноха, А.В. Петровський, Т.М. Титаренко, М.Г. Ярошевський тощо. Дослідження більшості вище вказаних науковців присвячені ретельному вивченню життєвих криз дитячого та юнацького віку, їх сутності, наслідкам, наступному післякризовому розвитку особистості, особливостям їх протікання тощо.

Проблему життєвої кризи в психологічній літературі висвітлено в декількох напрямках. Перший напрямок дослідження життєвої кризи спрямований на сучасне пізнання людини як суб'єкта (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Н.В. Васіна, О.А. Карабанова, В.Р. Орестова, В.Н. Павленко, Г. Риккерт, С.Л. Рубінштейн) і вивчення сутності життєвої кризи (А.Г. Асмолов, А.А. Бодальов, Н.В. Волкова, П.І. Гнатенко, Б. Лівехуд, М.С. Пек, В. Франкл).

Другий напрямок психологічних досліджень з цієї проблематики присвячений впливу біографічних подій і фактів на виникнення життєвої кризи (Р.А. Ахмеров, К.Н. Артемова, О.В. Бацилева, К.Н. Василевська, Н.А. Логінова, І.П. Маноха, Д. Маттесон, В.В. Нуркова, Л.В. Сохань, Е.І. Степанова).

Третій напрямок вивчає вплив критичних ситуацій на виникнення життєвої кризи (І.В. Бринза, О.А. Будницька, Ф.Ю. Василюк, Е.Ф. Зеєр, С.Я. Карпіловська, Л.В. Пельцман, Е.Е. Симанюк, Л.В. Сохань).

Четвертий напрямок досліджує життєві кризи, що виникають в зв'язку з віковими змінами, тобто під час переходу особистості від одного вікового періоду до наступного (Ш. Бюлер, Л.С. Виготський, Л.В. Долинська, Е. Еріксон, Б.Д. Ельконін тощо).

В останні роки активно досліджувалися різні аспекти життєвої кризи (Л.І. Анциферова, І.В. Бринза, О.А. Будницька, Р.А. Ахмеров, Ф.Ю. Василюк, Н.Ю. Воляннюк, О.О. Зайва, Т.Л. Крюкова, Т.М. Титаренко тощо), особливості надання психологічної допомоги особистості, що переживає життєву кризу (О.Ф. Бондаренко, П.В. Лушин, В.Г. Ромек, Т.М. Титаренко тощо).

Ще один напрямок вивчення життєвої кризи пов'язаний з кризою середнього віку особистості. Цю кризу вивчали такі науковці, як А.Є. Личко, В.С. Мухіна, Ф. Райс, Т.М. Титаренко, Ст. Холл, Г. Шихі, Е. Штерн, К.Г. Юнг.

Більшість авторів досліджують життєві кризи в онтогенетичному ракурсі, головним чином, як вікові, де основний акцент робиться на кризах дитинства та підліткового віку, а кризи життєвого шляху особистості в юнацькому та дорослому віці залишаються поза системним та комплексним вивченням. Саме тому, ми вважаємо за необхідне приділити більше уваги проблемі життєвих криз людини дорослого віку, адже вони є не менш значущими для особистості, ніж кризи інших вікових періодів.

Враховуючи актуальність зазначеної проблеми, об'єктивну потребу в розробці методів діагностики та виявлення засобів психологічної допомоги щодо подолання життєвої кризи, метою нашого дослідження було вивчення психологічних особливостей прояву кризи середнього віку особистості.

Життєва криза може бути різної глибини і мати кілька стадій чи рівнів, проходження яких має певні особливості. Дослідники виокремлюють різну їх кількість: чотири (Дж. Каплан); 2 рівні - криза першого та криза другого роду (власне криза) (Ф. Василюк); 3 стадії - поверхнева, середня та глибока (Т.М. Титаренко); шість в термінальний період життя людини (С.Я. Карпіловська). Ми вважаємо, що класифікація стадій життєвої кризи за їх глибиною (Т.М. Титаренко) є найбільш змістовною та доцільною. Отже, життєва криза може бути поверхневою, середньою та глибокою [3].

Поверхнева криза характеризується незадоволенням звичним перебігом подій, своєю активністю, працездатністю, контактами з людьми, втратою внутрішньої збалансованості, зникненням почуття гумору.

Середня криза дає про себе знати передусім появою страхів, пов'язаних із майбутнім: "Не знаю, як житиму далі", "Як жив досі, вже не можу, а якось інакше не вмію". Людина переживає безсилля, не лише відмовляється від цілей, які раніше ставила, а й розчаровується у власних вміннях, відчуває хронічну втому, пригнічений настрій, агресивність та почуття відчуженості.

Глибока криза супроводжується почуттям безнадійності, відсутності сенсу існування, втратою здатності планувати майбутнє, руйнацією найважливіших життєвих цінностей. Внаслідок такої кризи виникають суїцидальні думки і наміри, а також тяжкі психосоматичні захворювання [3].

Для дослідження рівня глибини кризи середнього віку нами була обрана і модифікована методика діагностики духовної кризи Л.В. Восковської та А.В. Ляшук. На наш погляд, саме ця методика висвітлює особливості прояву кризи середнього віку, адже її результати вказують на рівень глибини переживання такої кризи. За цими результатами можна визначити, чи потребує людина психологічної допомоги в подоланні кризового стану. Дана методика складається з трьох етапів. На першому етапі досліджуваному пропонується оцінити у власному уявленні наведені вісім життєвих категорій в минулому, теперішньому і майбутньому часах. На

другому етапі пропонується описати власне розуміння запропонованих вище життєвих категорій. На третьому етапі пропонується співвіднести те, що відбувається з особистістю на цьому життєвому етапі, з тим, що було зазначено в даному бланку, і відповіді на наведені нижче запитання.

Нами був проведений констатувальний експеримент з метою дослідження рівня глибини кризи середнього віку. У експерименті приймало участь 50 осіб середнього віку (37-45 років), які проживають на територіях України, Росії, Естонії, Білорусі. За вище зазначеною модифікованою методикою дослідження рівня глибини кризи середнього віку Л.В. Восковської та А.В. Ляшук та згідно класифікації стадій життєвої кризи Т.М. Титаренко нами були визначені такі рівні глибини кризи середнього віку: поверхневий (спостерігається зниження проявів життєвої кризи, що вказує на духовне зростання досліджуваного; людина по-новому дивиться на життя, у неї з'явилася усвідомлена мета і сенс життя); середній (вказує на людину, що періодично входить в стан духовної кризи, але заперечує істинність і цінність своїх переживань; незважаючи на це, їй не вдається повернутися до свого попереднього стану спокою; у неї спостерігається посилення проявів життєвої кризи в суб'єктивному часі, що говорить про невдоволення життям, з'являються прагнення морального і релігійного характеру); глибокий (залежно від величини коефіцієнтів може вказувати на наступні прояви: а) може свідчити про глибоку життєву кризу, яка пов'язана з втратою сенсу життя, депресією і почуттям провини; б) вказує на межовий стан, при якому людина бачить безглуздість життя, але прагне позбутися цього відчуття, поглиблюючись в роботу і повсякденні турботи; в) вказує на людину, задоволену життям, що не прагне до вершин духовного розвитку; життєвої кризи немає; г) може вказувати на людину, що переживає емоційний шок (наприклад, внаслідок втрати близької людини) або ж відчуває розчарування від життя) [2].

В результаті проведення вище вказаної методики були отримані дані, які представлені у табл.1.1. Як видно з таблиці 1.1, у досліджуваних середнього віку найбільш вираженими є глибокий (60%) та середній (30%) рівні проживання життєвої кризи.

Таблиця 1.1

Особливості прояву кризи середнього віку (у %)

Рівень глибини кризи	Абсолютна кількість	%
Поверхневий	5	10
Середній	15	30
Глибокий	30	60

На наш погляд, такий стан речей зумовлений тим, що в середньому віці людина краще починає усвідомлювати свої можливості та перспективи, починає відчувати проблеми зі здоров'ям, розуміючи кінцевість власного буття, замислюється над своїми досягненнями та яскраво переживає протиріччя між бажаннями та можливостями, що досить часто обумовлюються не тільки індивідуальними особливостями, а й соціальною та економічною ситуацією в країні.

Отже, за результатами нашого констатувального дослідження, більшість досліджуваних (37-45 років) не задоволена своїми життєвими досягненнями і переживає кризу середнього віку на глибокому рівні, що свідчить про необхідність розробки та апробації психокорекційної програми або активних методів навчання з метою її подолання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василюк Ф. Е. *Жизненный мир и кризис : типологический анализ критических ситуаций* / Ф.Е. Василюк // *Психологический журнал*. – 1995. – Т. 16, № 3. – С. 90 - 101.
2. Восковская (Шутова) Л.В., Ляшук А.В. *Духовный кризис: проблемы определения и диагностики* // *Психологическая диагностика*, № 1, 2005 г., с.51-71.
3. Титаренко Т.М. *Життєві кризи: технології консультування. Перша частина* / Тетяна Титаренко. – К.: Главник, 2007. – 144 с. (Серія "Психол. інструментарій").

УДК 159.955.000.7 «Скрипченко»

Лисянська Т.М.

ДИНАМІКА МИСЛЕННЄВИХ ОПЕРАЦІЙ ЯК ОСНОВА САМОЕФЕКТИВНОСТІ МИСЛЕННЯ. НАУКОВА ШКОЛА О.В. СКРИПЧЕНКА

В статье рассмотрены отличительные черты подхода А.В. Скрипченко к пониманию тенденций умственного развития младших школьников.

В связи с 90-летием со дня рождения известного теоретика и экспериментатора А.В. Скрипченко в статье показаны осмысление его основных идей, попытка связать их с другими идеями отечественной и зарубежной психологии.

Олександр Васильович Скрипченко пов'язав своє життя з психологією, навчаючись в кінці війни у педагогічному інституті міста Чити, оскільки він служив офіцером у військах Забайкальсько-Амурської армії. У той час офіцерам дозволили навчатися на заочних відділах навчальних закладів. О.В. Скрипченко продовжив навчання на фізико-математичному факультеті. Тоді ж О.В. Скрипченко познайомився з однією з найгрунтовніших на той час книгою «Общая психология» С.Л. Рубінштейна. Це й визначило подальший фах О.В. Скрипченка. Після демобілізації О.В. Скрипченко продовжив навчання в Київському педагогічному інституті імені О.М.Горького на педагогічному факультеті, який закінчив з відзнакою.

Робочу і наукову кар'єру О.В. Скрипченко розпочав у галузі вікової психології. З вересня 1950 року до грудня 1973 року О.В. Скрипченко працював у НДІ психології Міністерства освіти СРСР на посаді наукового співробітника, завідувача відділу та заступником директора інституту, яким тоді працював Г.С. Костюк та ідейно підтримував О.В. Скрипченка.